

Pekka Vihervirta

ONKO BALALAIKKA POLIITTINEN INSTRUMENTTI?

Onko musiikki poliittista? Voisi yhtä hyvin kysyä, mikä musiikki ei ole poliittista. Jos valitset musiikin, joka on mielestäsi vapaata politiikasta, tulet silloinkin valinneeksi puolesi. Et todennäköisesti tänä päivänä valitse *Kasakpartiota*, *Suurta ja mahtavaa* etkä *Moskovan valoja*, et liioin *Hava Nagilaa* tai *Erikaa*. Mutta valitset jotain, joka nimenomaan ei ole mitään sellaista, joka voisi liittää sinut tai edustamasi yhteisön tällä hetkellä sodan syytäiksi tunnetuihin valtioihin. Silloin olet tehnyt poliittisen musiikkivalinnan.

Näitä triviaalilta kuulostavia kysymyksiä joutuu pohtimaan, kun toimii balalaikkaorkesterissa muusikkona, – ja etenkin sen vetäjänä. Mikä olisi enemmän Venäjään, tuohon aggressiivista hyökkäyssotaa käyvään valtioon, liitetty instrumentti kuin balalaikka? Voiko balalaikkaorkesteri olla irti politiikasta? Vastaus on ei. Sen on valittava puolensa. Suomessa toimii laskutavan mukaan noin neljä balalaikkaorkesteria tai -bändiä. Itse johdan yhtä näistä, Kalinkaa, kokoonpanoa, jossa on kymmenen soittajaa ja kaksi laulusolistia. Orkesterin jäsenistä reilu puolet on taustaltaan inkerinsuomalaisia ”paluumuuttajia”, vajaa puolet kantasuomalaisia.

KUN NAAMIOT RIISUTTIIN

Kun Venäjä helmikuussa 2022 hyökkäsi Ukrainaan, Kalinka-orkesterin jäsenet valtasi järkytys – ei pelkästään ukrainalaisten kohtalosta, vaan myös siitä ajatuksesta, pidetäänkö meitäkin nyt joinakin Venäjä-mielisinä agentteina. Tätä lamaannusta kesti kaksi kuukautta, kunnes tajusimme, että meidän on noustava tuhkaista: pidettävä Ukraina-tukikonsertti. Näin teimmekin ja saimme kerättyä mittavan summan avustusrahaa lähetettäväksi Ukrainaan SPR:n kautta. Samoihin aikoihin myös Helsingin Balalaikkaorkesteri piti oman Ukraina-tukikonserttinsa. Ohjelmistomme olimme koostaneet vain ukrainalaisten säveltäjien kappaleista – täydennettynä **John Lennonin** *Imaginella*.

Andrejevin Suuri venäläinen orkesteri, n. 1900.

Ohjelmiston rakentaminen Ukraina-konserttiin oli myös pienimuotoinen musiikkitieteellinen projekti, joka avasi sitä, miten Neuvostoliitto systemaattisesti propagandassaan ”venäläisti” alusmaidensa kansalaisia. Tällaisia olivat muassa **Sergei Prokofjev**, syntynyt Donetskin seudulta; **Anton Rubinstein**, syntynyt Podolskissa, joka hänen aikanaan oli osa Ukrainaa ja nykyään Moldovan Transnistriaa, sekä *Huopikkaiden* ja *Sinisen huivin* säveltäjä **Grigori Ponomarenko**. Olipa **Tšaikovskin** isoisäkin syntynyt Luhanskista, Ukrainan itälaidalta.

MITÄ POLIITTISTA MUKA BALALAIKASSA ON?

Balalaikan alkuperästä ja sen Ukrainaan ulottuvista juurista voi kehittää yhtä sakean sopan kuin borssikeitosta. Nämä juuret johtavat Kiovan Rusin valtakuntaan, jossa 880–1100-luvuilla toimi hovirunoilijoita, sikäläisiä trubadureja, joita kutsuttiin nimellä gusliari, heidän säestyksessään käyttämänsä kanteleen eli guslin mukaan. Heistä kehittyi Venäjälle viihdyttäjien ammattikunta, *skomorokhit*. Nämä olivat vaeltavia harlekiineja, jotka lauloivat, soittivat, tanssivat ja kertoivat vitsejä. Heidän laulunsa ja vitsinsä olivat usein säädettömiä tai pilkkaavia, myös jumalanpilkkua sisältäviä. Skomorokhien säestyksessään käyttämiä instrumentteja olivat guslin ohella säkkipilli,

puupuhaltimet, tamburiini ja kaikkein yleisimmän domra. Domra on pyöreäkoppainen, kolmikielinen näppäilysoitin, joka on kehittynyt mongolivalloittajien 1200–1300-luvuilla mukanaan tuomasta pitkäkaulaisesta, kaksikielisestä dombyrasta.

Skomorokhit olivat suosittuja kansan keskuudessa, mutta piikki papiston ja valtiojohdon lihassa. Niinpä tsaari **Aleksei Mihailovitš** julkaisi vuonna 1648 ukaasin, joka kielsi nämä trubaduurit ”saatanallisella laulullaan ja instrumentaalisoitolla, ja pirulliset pelit, joilla he turmelivat ihmisiä”. Ukaasin mukaan heidän soittimensa – erityisesti domrat – piti rikkoa ja polttaa, ja tämän seurauksena skomorokhit karkotettiin Siperiaan ja Venäjän pohjoisosiin. Domrat todellakin kerättiin ja poltettiin julkisesti rovioilla. Ajalta ei ole säilynyt ainuttakaan soitinta, ei myöskään kirjallista kuvausta tai kuvaa sellaisesta.

Kun skomorokhit oli karkotettu, soitinrakentajat menettivät asiakkaansa ja heidän piti lopettaa domrien valmistus. Kansa kuitenkin halusi rakentaa noita soittimia itsekseen. Kolmikulmainen, taustaltaan suora soitin oli kuitenkin paljon yksinkertaisempi rakentaa kuin pyöreäkoppainen. Tuolle kolmikulmaiselle domralle annettiin nimi balalaika, mistä ensimmäinen maininta löytyy vuodelta 1715. Mongolian sana bala ja venäjän sana balakatj tarkoittavat ”jutella”. Siinä missä viulu laulaa, balalaikka puhuu. 1700-luvun mittaan balalaikka yleistyi ja domra sekä sanana että instrumenttina katosi.

Balalaikka pysyi kansansoittimena vuoteen 1886 asti, jolloin venäläinen aatelismies **Vasili Andrejev** esitteli kansantyyliä soittimia sisältävän orkesterin Pietarissa. Andrejev herätti myös domran henkiin kopioimalla

vanhaa, tunnistamatonta luuttutyypistä soitinta, jonka yksi hänen oppilaistaan löysi syrjäisestä mökistä. Andrejev vakioi sekä balalaikkojen että uudelleen henkiin herätettyjen domrien koot ja viritykset. Vuonna 1897 hän perusti balalaikoista, domrista ja gusleista koostuvan sinfoniatyyppisen orkesterin.

KALINKA GOES WEST

Balalaikkaorkesterissa on siis muitakin soittimia kuin se turistibalalaikan kokoinen prima-balalaikka. Kalinkassa balalaikkojen juttelun ja domrien pitkien tremoloiden lisäksi soivat hanuri, huilu ja kitara. Orkesterin ohjelmisto on kaikkien muiden vastaavien orkesterien tavoin lähtenyt liikkeelle venäläisestä kansanmusiikista, mutta vuosien myötä monipuolistunut kevyeen klassiseen ja kansainväliseen iskelmään. Tuon helmikuun 2022 naamioiden riisumisen myötä käytännössä kaikki venäläiset kappaleet jäivät pois ohjelmistosta, ja Kalinkan konserttien teemoiksi on kehittynyt sellaisia kuin romanssit, tangot, elokuvamusiikki, ”Ranskalainen ilta”, ”Karjalan kunnailta” ja ”Joulun taikaa”. **Astor Piazzollan** jazzista ja taidemusiikista ammentava nuevo tango sopii näistä teemoista useampaankin.

Erityisintä tässä kaikessa on ollut havaita täällä Suomessa kohtaamamme yleisön reaktio – Helsingistä Kaustiselle ja Saariselälle. Se on näyttäytynyt meille vain ja ainoastaan positiivisena ja kannustavana – suorastaan sympatiseeraavana. Emme ikinä saa varmasti tietää, onko taustalla sääli vai arvostus siitä, että balalaikkaorkesteri rohkeasti soittaa jotain muuta kuin venäläistä aineistoa, vaiko puhtas musiikista nauttiminen – puhtaampi kuin mihin tämän kirjoittaja orkesterin johtajana koskaan pystyy heittäytymään. Maahanmuuttajille varmasti merkitsevät paljon muistot kotimaasta, se nostalgian tunne, jonka balalaikkaorkesteri itsessään tuottaa. Ja suokaamme nostalgian tunteet myös sille yleisön osalle, joka kaiholla muistelee pönötävän juhlallisia mutta lopulta niin riehakkaita SN-seuran iltamia. 📖

Pekka Vihervirta on musiikintutkija, orkesterinjohtaja ja Suomen Seuratanssiliiton puheenjohtaja.